

ਧੀ ਦਾ ਕਰਜ਼

ਚਾਚੀ ਜਦੋਂ ਵਿਆਹੀ ਆਈ, ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਸਤਵੀਂ ਜਮਾਤ 'ਚ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਬੁੜੀਆਂ ਚਾਚੀ ਬਾਰੇ ਈ ਬੋਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਚਾਚੀ ਸਾਡੇ ਸਕੇ ਘਰਾਂ 'ਚੋਂ ਸੀ।

“ਅੜਿਆ! ਕੁਛ ਨੀ...ਬਣਸੇ ਦੀ ਬਹੂ ਦਾ ਰੰਗ ਬਲਾਂ ਕਾਲਾ ਆ...ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਚੱਜ ਦਾ ਰੰਗ ਹੋਵੇ..ਧੀ-ਪੁੱਤ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਦੈ। “ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਬੁੜੀ ਲੰਘਦੀ-ਲੰਘਦੀ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਗਈ।

ਦਾਦੀ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਸਾਹਮਣੇ ਘਰ ਆਲੀ ਬਚਨੀ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ। “ਆਹ ਹੱਟੀ ਆਲਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ-ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਭੰਡਣ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਨੀ ਆਉਂਦੀ। ਫੇਰ ਕੀ ਆ, ਗੋਰੇ ਰੰਗ 'ਚ ਕਿਹੜਾ ਪਾ ਕੇ ਖਾਣਾ! ਰੰਗ ਤਾਂ ਦੇ ਈ ਹੁੰਦੇ ਆ..... ਕੰਮ ਕਾਜ ਨੂੰ ਸਚਿਆਰੀ ਆ, ਨਾਲੇ ਭਾਈ ਉੱਚੀ ਲੰਮੀ ਬਬੇਰੀ ਆ....ਹੱਡਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਆ....!”

ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਚਾਚੀ ਬਾਰੇ ਏਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਲਗਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹਿ ਨਾ ਸਕਦੀ।

ਚਾਚੀ ਪੱਕੇ ਗਈ। ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਨਾ ਮੁੜੀ। ਮੈਂ ਰੋਜ਼ ਉਡੀਕਦੀ। ਬਿੜਕਾਂ ਲੈਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਚਾਚੀ ਦਾ ਘਰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਝਗੜਾ ਹੈ....ਤੇ ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਚਾਚੀ ਦੀ ਸੱਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸੁਣ ਲਿਆ।

“ਬਚਨ ਕੁਰੇ.....ਕਦੋਂ ਆਉਣਾ ਆ ਬਹੂ ਨੇ ,,,ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗਏ ਆ ਗਈ ਨੂੰ...!”

ਚਾਚੀ ਦੀ ਸੱਸ ਨੇ ਚੁੰਨੀ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨੂੰ ਦੇਹਾਂ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਫੜਕੇ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੱਥ ਲਾਏ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਕੀ ਕਹਾਂ...ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਆ ...ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਹਿਣਾ...ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਦੇ ਮੁੰਡੇ-ਖੁੰਡੇ ਕਿਹੜਾ ਸੁਣਦੇ ਆ ਕਿਸੇ ਦੀ ...ਕਹਿੰਦਾ ਕਾਲੀ ਆ... ਨਿੱਤ ਮਗਜ਼ ਮਾਰਦੀ ਆਂ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ....ਕੁੜੀਆਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ 'ਚ ਕਮਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ...ਏਥੇ ਹੋਵੇ, ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਰੀਆਂ ਖੇਸਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ...ਖੜ੍ਹੇ ਪੈਰ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਕਿਹੜਾ ਸੌਖੇ ਆ ...ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਧਰ ਲਵੇ...ਕੋਠੇ ਜਿੱਡੀਆਂ ਜਿੱਡੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਹੋਲ ਪੈਂਦੇ ਆ...ਸਾਰੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਨੀਂਦ ਨੀ ਆਂਦੀ...!”

ਮੇਰੀ ਭੂਆ ਦੀ ਚਾਚੀ ਨਾਲ ਵਾਹਵਾ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਭੂਆ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਚਾਚੀ ਕਾਹਤੋਂ ਨੀ ਆਉਂਦੀ ਆਪਣੇ ਪੇਕਿਆਂ ਤੋਂ ?”

ਸੁਕਿੰਦਰ ਗੀਤ
ਕੈਨੇਡਾ

001-403-605-3734

ਉਸ ਨੇ ਹਉਕਾ ਜਿਹਾ ਲਿਆ ਤੇ ਦੱਸਣ ਲੱਗੀ, “ਐਵੇਂ ਈ, ਬਾਈ ਬਣਸਾ ਹੰਕਾਰਿਆ ਫਿਰਦਾ। ਕਹਿੰਦਾ ਸੋਹਣੀ ਨੀਕਾਲੀ ਆ....ਆਪ ਜਿਵੇਂ ਬਾਹਲਾ ਸੋਹਣਾ ਹੋਵੇ ਚਿੱਥੇ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਆਲਾ!”

“ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਚਾਚੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਆ। ਚਾਚਾ ਬਣਸਾ ਤਾਂ ਭੇਰਾ ਚੰਗਾ ਨੀ ਲਗਦਾ।”

ਉਹ ਹੱਸ ਪਈ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਭਾਬੀ ਸਚਿਆਰੀ ਬਬੇਰੀ ਹੈ ਆ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦਰੀ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪਵਾਇਆ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਬਾਹਲਾ ਹੀ ਸੋਹਣਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨੀ ਬੋਲਦੀ। ਸਭ ਦੀਆਂ ਤੱਤੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਸੁਣਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਆ ਵਿਚਾਰੀ!”

ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਮੇਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ 'ਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਅਸੀਂ ਮੇਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਾਂ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ ਚਾਰ ਜਮਾਤਾਂ ਤਕ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਭੈਣ ਭਰਾ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੇ ਰਹਿਣਾ ਸਾਡੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬੇਜੀ ਮੇਰੇ ਆਏ। ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬੇਜੀ ਆਂਹਦੇ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਿੰਦਰ ਕੁਰ ਨੂੰ ਬਣਸਾ ਲੈ ਆਇਆ। ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਵੀ ਕੰਨੀ ਪੈ ਗਈ। ਮੈਂ ਬੋਲੀ ਕੁਝ ਨਾ ਪਰ ਅੰਦਰੇ ਅੰਦਰੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸਾਂ।

ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਛੁੱਟੀਆਂ 'ਚ ਪਿੰਡ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ। ਮੈਂ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਗੋਹੇ-ਕੂੜੇ ਦਾ ਟੋਕਰਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕੀ ਜਾਂਦੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਲਿਆ। ਰੂੜੀ 'ਤੇ ਟੋਕਰਾ ਸੁੱਟਣ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਰੁਕ ਗਈ। ਟੋਕਰਾ ਸਿਰ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਪਲੇਸਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ, “ਮਿੰਦਰ ਤੂੰ ਕਿਹੜੀ ਜਮਾਤ 'ਚ ਹੋ ਗਈ ਹੁਣ? ਹੋਰ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਹੈ? ਚਲਦੀ ਆ, ਤੇਰੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦੇਣ ਜਾਣਾ ਆ ਹਜੇ। ਖੇਤ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਨੇੜੇ ਆ।...ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਝਰੇ-ਸਾਝਰੇ ਦੇ ਟੋਕਰੇ ਸੁੱਟ ਆਵਾਂ।”

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਚਾਚੀ ਕਦੇ ਵੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪੇਕੀਂ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਜਾਂਦੀ, ਸਵੇਰੇ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਆਥਣੇ ਮੁੜ ਆਉਂਦੀ। ਉਸ ਦਾ ਜਾਇਆਂ ਸਰਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਹੜਾ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਿੰਦਾ, ਨਾਲੇ ਚਾਚੀ ਦੀ ਤਾਂ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਈ ਵੱਡੀ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਨਨਾਣਾਂ ਪਈਆਂ ਸਨ ਵਿਆਹੁਣ ਵਾਲੀਆਂ। ਚਾਚੀ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਤੋਂ ਵਿਹਲੀ ਹੋ, ਦਰੀ ਜਾਂ ਚਰਖੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ। ਕੋਠੇ ਜਿੱਡੀਆਂ-ਜਿੱਡੀਆਂ ਨਨਾਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਘਰੋਂ ਤੋਰਨਾ ਸੀ।

ਘਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾ ਬਹੁਤੀ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਮੂਲੋਂ ਥੋੜੀ। ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ 'ਚ ਚਾਚੀ ਦੇ ਚੱਜ ਦਾ ਸੂਟ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਚਾਚੇ ਨੇ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਵਾਂ ਸੂਟ ਸਿਲਾ ਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੇ ਪੇਕੇ ਹੀ ਹਾੜ੍ਹ-ਸਿਆਲ ਇੱਕੜ-ਦੁੱਕੜ ਝੱਗਾ-ਚੁੰਨੀ ਦੇ ਜਾਂਦੇ।

ਚਾਚੀ ਦੀ ਸੱਸ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸ 'ਤੇ ਆਵਾਜ਼ੇ ਕੱਸਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਕਹੀ ਜਾਵੇ, “ਸਾਡੀ ਬਹੂ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨੀ ਨਿਬੇੜਦੀ... ਬਾਹਲੀ ਜਿਲ੍ਹੀ ਆ ...ਕੱਲ੍ਹ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਕਰਕੇ ਪੈ ਗਈ... ਅਖੇ ਸਿਰ ਦੁੱਖਦਾ ਆ... ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਏਸ ਉਮਰੇ ਕਦੇ ਕੁਛ ਨੀ ਸੀ ਦੁਖਿਆ ਤੇ ਨਾਲੇ ਜੇ ਏਹਨੂੰ ਫਿਕਰ ਹੋਵੇ ਨਨਾਣਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਿਰ ਨਾ ਦੁਖੇ !”

ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਚਾਚੀ ਦੀਆਂ ਨਨਾਣਾਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸੁਣਿਆ ਮੰਗਣੇ ਥਾਲਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ। ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਨੂੰ ਕੈਨੇ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ-ਇਕ ਟੁਮ।

ਨਨਾਣਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਨੇ ਘਰ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ-ਦੋ ਕਿੱਲੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਚਾਚੇ ਬਣਸੇ ਨੇ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕਿੱਲਾ ਜ਼ਮੀਨ ਬੈਠ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਏਸੇ ਦੌਰਾਨ ਚਾਚੀ ਦੇ ਚਾਰ ਨਿਆਣੇ ਹੋ ਗਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੋਇਆ। ਚਾਚੀ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਉਕਰ ਵਧ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਮੁੰਡਾ।

ਚਾਚੀ ਦੀ ਸੱਸ, ਜਿਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੁਲਾਇਆ, ਕੁਝ ਦਿਨ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪੈ ਰੱਬ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਸੁਣਿਆ ਤਪਦਿਕ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹਨੂੰ। ਚਾਚੀ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰਵਾਣਾ ਸੀ ਉਹ। ਗੱਡਾ ਲੱਦਦਿਆਂ ਲੱਜ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਗਰਦਨ ਪਰਨੇ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਡਿੱਗਿਆ ਤੇ ਮਣਕਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ... ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਮੋਤ ਹੋ ਗਈ।

ਮੇਰੇ ਵੱਧਦੇ-ਵੱਧਦੇ ਚਾਚੀ ਬੁੱਢੀ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਕੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਗਈ। ਚਾਚੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਓਦੋਂ ਈ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਬਾਦ ਪੰਜਾਬ ਜਾਂਦੀ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, “ਕੋਈ ਬਾਹਰਲਾ ਮੁੰਡਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ। ਦੇਨਾਂ ਕੁੜੀਆਂ 'ਚੋਂ ਜਿਹੜੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਸਾਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਆ। ਜੇ ਇਕ ਕੁੜੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਈ ਤਾਂ ਸ਼ਿੰਦੇ ਦਾ ਆਪੇ ਹੀ ਬਣ ਜੂ। ਘਰ ਦਾ ਦਲਿੰਦਰ ਚੱਕਿਆ ਜਾਉ।

ਐਤਕੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕਿਹਾ, “ਸ਼ਿੰਦਰ ! ਦੇਖੀਂ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਭਾਵੇਂ ਦੁਹਾਜੂ ਹੋਵੇ। ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਹੜਾ ਬਾਹਲੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ। ਕੀ ਕਰਦੀ ਚਿੱਤ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਈ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸਕੂਲ ਹੈ ਨੀ ਸੀ... ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ 'ਚੋਂ ਮਸਾਂ ਅੱਠ-ਅੱਠ ਕਰਵਾਈਆਂ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਰਦੀ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਫੀਸ।” ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਹੁਣ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਘਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਕਾਹਲ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਰੋਟੀ-ਟੁੱਕ ਕੁੜੀਆਂ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਚਾਚੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੇ ਵੀ ਕਈ ਗੋੜੇ ਮਾਰ ਜਾਂਦੀ। ਬੀਬੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਵਾ ਜਾਂਦੀ। ਬੇਬੀ ਦਾ ਮੰਜਾ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਕਰਵਾ ਜਾਂਦੀ। ਕਦੇ ਲੱਸਣ ਛਿੱਲਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ। ਮਸਾਲਾ ਰਗੜ ਜਾਂਦੀ...ਆਟਾ ਗੁੰਨੂ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਸ਼ੀਰੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਵੀ ਲਵਾ ਜਾਂਦੀ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, “ ਭੈਣ, ਮੈਨੂੰ ਹਾਕ ਮਾਰ ਲੀਂ ਜੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੋਇਆ।”

ਚਾਚੇ ਬਣਸੇ ਨੇ ਵੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਤਾ। ਜ਼ਮੀਨ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਕੰਮ ਉਸ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਸਰੀਰ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੁੰਡੇ ਟੋਹਰਾਂ 'ਚ ਫਸ ਗਏ। ਅਖੇ ਬਾਪੂ ਸੀਰੀ ਰੱਖ ਲਵੇ। ਸਾਥੋਂ ਨੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਹੋਈਦਾ।

ਏਧਰੋਂ ਓਧਰੋਂ ਵਿਆਜੂ ਪੈਸਾ ਫੜ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੱਡਾ ਮੁੰਡਾ ਸ਼ਿੰਦਾ ਬਹਿਰੀਨ ਤੋਰ 'ਤਾ। ਇਕ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਹਦੇ ਬਹਿਰੀਨ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਗਰੀਬੀ ਦਾਵੇ ਨਾਲ ਕੁੜੀ ਤੋਰ 'ਤੀ। ਚਾਚੀ ਕੁਝ ਹਲਕਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ। ਪਰ ਹਾਲੇ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸਾ ਪਇਆ ਸੀ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ, “ਸ਼ੁਕਰ ਆ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ। ਕੁੜੀ ਸੌਖੀ ਆ ਆਪਣੇ ਘਰ। ਸੱਸ ਬਲਾਂ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਨਣਾਨਾਂ ਦੇਨੋਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਬੱਸ ਆਪਣੇ ਆਲਾ ਮੁੰਡਾ ਛੋਟਾ ਸੀ ਕੁੜੀਆਂ ਤੋਂ। ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਸਾਰੀ ਨਜਿੱਠੀ ਹੋਈ ਆ।”

ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਤਸੱਲੀ ਤਾਂ ਏਸੇ ਗੱਲ 'ਚ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਜੇਹੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ। ਆਪਣੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਪੀੜਾ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੀਤੀ ਸੀ।

ਹੁਣ ਘਰੇ ਰਹਿ ਗਏ ਚਾਚਾ ਬਣਸਾ, ਚਾਚੀ, ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਤੇ ਕੁੜੀ।

ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਸਿੰਦੇ ਨੂੰ ਗਿਆਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ। ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਧੋਲਾ ਨਾ ਭੇਜਿਆ। ਛੋਟੀ ਕੁੜੀ ਵਾਸਤੇ ਚੰਗੇ ਘਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਆ ਗਿਆ। ਚਾਚੀ ਨੇ ਸਿੰਦੇ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਪਈ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਿੰਦੇ ਨੇ ਬੱਸ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਵੋ, ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆ ਕੇ ਪੈਸੇ ਉਤਾਰ ਦੂੰਗਾ। ਜੇ ਬਾਹਲਾ ਈ ਆ ਕਿੱਲਾ ਗਹਿਣੇ ਧਰ ਦਿਓ। ਏਥੇ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਛੁੱਟੀ ਨੀ ਮਿਲਦੀ ਨਾਲੇ ਇਕ ਕਿੱਲੇ ਦਾ ਕੀ ਆ। ਮੈਂ ਆ ਕੇ ਛੁਡਾ ਈ ਲੈਣਾ ਆ !

ਪਰ ਚਾਚੀ ਤੇ ਚਾਚੇ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਭੱਠੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਠੇਕੇ 'ਤੇ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬਹੁਤਾ ਚੰਗਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਰੋਂ ਭਾਰ ਲੱਥਾ !

“ਕਰਜ਼ਾ ਤਾਂ ਸਿੰਦਾ ਆ ਕੇ ਲਾਹ ਦੂ। ਛੋਟਾ ਮੀਤਾ ਵੀ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦੈ। ਸਿੰਦੇ ਨੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬਹਿਰੀਨ ਸੱਦ ਲੈਣੈ ਏਸ ਨੂੰ। ਇਕ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਆ। ਏਹਨੂੰ ਓਥੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਲਵਾ ਕੇ ਆਪ ਆ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਜੂ ਗਾ।” ਚਾਚੀ ਘਰ-ਘਰ ਏਹੋ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸਦੀ ਫਿਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।

ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀਆਂ ਸੁਣਾ ਜਾਂਦੀ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਦ ਜਦ ਵੀ ਘਰੇ ਆਉਂਦੇ, ਚਾਚੀ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦੀ। ਤੰਗੀਆਂ-ਤੁਰਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰੀ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਘਰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸਹਾਰਾ ਦਿਸਦਾ।

ਕਹਿੰਦੇ ਆ ਇਕ ਦਿਨ ਚਾਚੀ ਕੂੜਾ ਸੁੱਟ ਕੇ ਘਰ ਆਈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਚੀਕ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਚੁਬਾਰੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਮੀਤੇ ਨੇ ਫਾਹਾ ਲੈ ਲਿਆ ਆ। ਕਾਹਤੋਂ ਫਾਹਾ ਲਿਆ ? ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਿਆ। ਚਾਚੀ ਦਾ ਜਵਾਨ ਪੁੱਤ ...! ਅਸਹਿ ਪੀੜ...!

ਚਾਚੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੁੱਬੀ ਹੋ ਗਈ। ਸੁੱਕ ਕੇ ਤੀਲ੍ਹਾ ਹੋ ਗਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸਿਹਤ ਬਹੁਤੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਮਾੜੀ ਹੋ ਗਈ। ਚਾਚਾ ਵੀ ਅਫ਼ੀਮ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਬਾਹਰ ਖੁੰਡ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਘੱਟ ਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲਦਾ। ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਕੀ ਬੋਲੇ। ਜਵਾਨ ਪੁੱਤ ਦੀ ਮੌਤ ਲੈ ਬੈਠਦੀ ਆ ਬੰਦੇ ਨੂੰ। ਬੋਲਣ ਜੋਗਾ ਨੀ ਛੱਡਦੀ।

ਸਿੰਦਾ ਬਹਿਰੀਨ ਤੋਂ ਆ ਗਿਆ। ਚਾਚੀ ਸਿੰਦੇ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਬਹੁਤ ਰੋਈ। ਉਸ ਦਿਨ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਈ ਰੋਇਆ ਸੀ। ਚਾਚੀ ਦੀਆਂ ਲੋਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮਨ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਚੜ੍ਹੇ

ਕਰਜ਼ੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸ਼ਿੰਦੇ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪਾਈ ਤਾਂ ਸ਼ਿੰਦੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਮਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਿੰਦਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆਇਆ। ਕਰਜ਼ਾ ਕਾਹਦੇ ਨਾਲ ਲਾਹੁਣਾ ਹੈ ਤੇ ਕਾਹਦੇ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਸੀ।

“ਕੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਬਹਿਰੀਨ...। ਚਾਚੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰਦੀ...ਕੀ ਪਤਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਵੀ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ!” ਸ਼ਿੰਦੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ ਨਾ ਕਹਿੰਦੀ। ਏਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਮੇਰੇ ਕੋਲ...ਇਹ ਕਹਿ ਮਨ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋਇਆ, ਚਾਚੀ ਨੇ ਸ਼ਿੰਦੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਧਰ ਲਿਆ। ਕਰਜ਼ਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੀ, ਹੋਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਗਹਿਣੇ ਪਿਆ ਕਿੱਲਾ ਬੈਠਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਕਿੱਲੇ ਬਚ ਗਏ। ਭੱਠੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਘਟ ਗਿਆ। ਜ਼ਮੀਨ ਬਹੁਤੀ ਉਪਜਾਊ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੇ ਵੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਲੈਂਦਾ, ਘੱਟ ਪੈਸਿਆਂ 'ਤੇ ਲੈਂਦਾ।

ਚਾਚੀ ਦੀ ਨੂੰਹ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਸੂਲੀ 'ਤੇ ਟੰਗ ਦਿੱਤਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਦੀ ਨੂੰਹ ਨੇ ਆਖ ਹੀ ਦਿੱਤਾ, “ਤੂੰ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਰਾਣੀ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਈ ਸੀ ! ਮੈਥੋਂ ਨੀ ਤੇਰਾ ਤੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਦਾ ਲੰਗਰ ਪੱਕਦਾ। ਨਾਲੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਤਸੀਲਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਨੀ ਆਂ।”

ਸਾਡਾ ਘਰ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰਾਂ ਦਾ ਘਰ ਵੱਜਦਾ ਸੀ।

ਚਾਚੀ ਐੱਖੀ ਸੋਖੀ ਡੰਗ ਟਪਾਈ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ।

ਮੈਂ ਇੰਡੀਆ ਗਈ ਹੋਈ ਸਾਂ। ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਫਿਰਦਿਆਂ ਕੁਝ ਅਜੀਬ ਜੇਹਾ ਰੌਲਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤਾ। ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਦਾ ਤੇ ਸ਼ਿੰਦੇ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਕੁੱਟ ਰਹੇ ਸਨ। ਚਾਚੀ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਆਂਢ-ਗਵਾਂਡ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਭੱਜ ਕੇ ਗਈ। ਚਾਚੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਬੈਠੀ ਰੋਈ ਜਾਵੇ। ਉਹਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਲੱਥੀ ਚੁੰਨੀ, ਖਿੱਲਰੇ ਵਾਲ, ਮੱਥੇ ਚੋਂ ਵੱਗਦਾ ਲਹੂ ਦੇਖ ਚਾਚਾ ਬੇਬੱਸ ਜੇਹਾ ਹੋਇਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਪੁੱਤ, ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕਿਹੜਾ ਉਠਿਆ ਬੈਠਿਆ ਜਾਂਦੈ। ਜਦੋਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਖੁੰਡ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਆਇਆ, ਓਦੋਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਪੀਆਂ ਨੇ ਮਧੋਲ ਦਿੱਤੀ।”

ਲੋਕ ਹੋਰ ਵੀ ਆ ਗਏ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਿੰਦੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬਹੁ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਿਹਾ। ਮੈਂ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਉਠਾਇਆ। ਲਹੂ ਪੁੱਛਿਆ, ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਇਆ ਤੇ ਬੁੱਕਲ 'ਚ ਲੈ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਤੋਂ ਪੱਟੀ ਕਰਵਾਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆ ਗਈ।

ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਚਾਚੀ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇੜੇ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਜਿੰਨੇ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਰਹੀ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ।

ਮੈਂ ਲੜਾਈ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਹ ਨੇ ਰੋਂਦੇ ਰੋਂਦੇ ਦੱਸਿਆ, “ਪੈਸੇ ਮੰਗਦੇ ਸੀ। ਹੋਰ ਕੀ, ਸ਼ਰਾਬ ਡੱਫਣੀ ਹੋਊ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕਿੱਥੇ ਆ ਨੇਟ। ਕਹਿੰਦੇ ...ਮਾਮਲਾ ਤੁਸੀਂ ਫੜਦੇ ਓ। ਕਿਧਰ ਜਾਂਦੇ ? ਰੋਟੀ-ਟੁੱਕ ਦਾ ਈ ਮਸਾਂ ਸਰਦਾ। ਕਦੇ ਦਾਲ ਧਰੀ ਦੀ ਆ ਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਕੱਲ੍ਹ ਤੇਰੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਚਿੱਤ ਢਿੱਲਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਏਧਰੋਂ ਭੈਣ ਜੀ ਤੋਂ ਦਾਲ ਲਿਜਾ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਵਾਈ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ। ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਲਾਸ ਵੀ ਮੈਂ ਸੰਗਦੀ-ਸੰਗਦੀ ਨੇ ਮੰਗ ਈ ਲਿਆ। ਭਲਾ ਹੋਵੇ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਦਾ, ਜਿਹੜੀ ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਆ। ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਨੇ ਪੈਸੇ-ਧੋਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਦੇ ਜਵਾਬ ਨੀ ਦਿੱਤਾ। ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਫੜ ਲਈਦਾ। ਕਦੇ ਮੋੜਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ।”

“ਚਲ ਕੋਈ ਨਾ ਚਾਚੀ। ਤੂੰ ਕਿਹੜਾ ਓਪਰੀ ਆਂ ਸਾਨੂੰ।”

ਚਾਚੀ ਡੁਸਕਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਚਾਚੀ ਨੇ ਮਾੜਾ ਜੇਹਾ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਹਿਲਦਿਆਂ ਚੀਕ ਜੇਹੀ ਮਾਰੀ।

“ਕੀ ਹੋਇਆ ਚਾਚੀ।” ਮੈਂ ਕੋਲ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਕੁਛ ਨੀ ਪੁੱਤ। ਲੱਤ 'ਤੇ ਫੇੜਾ ਆ। ਜੈ ਖਾਣਾ ਵੱਧਦਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਮਾੜੀ ਜੇਹੀ ਫਿਣਸੀ ਸੀ ...ਉਹ ਦੇ ਤੋਂ ਈ ਵੱਧ ਗਿਆ!” ਚਾਚੀ ਨੇ ਚੀਸ ਵੱਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਚਾਚੀ, ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ?” ਮੈਂ ਫਿਕਰ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਦਿਖਾਇਆ ਸੀ ਰਾਜੂ ਨੂੰ। ਓਦਣ ਫੇੜਾ ਛਿਲਿਆ ਗਿਆ ਜਿੰਦਣ ਸ਼ਿੰਦੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਥੱਲੇ ਘੜੀਸਿਆ।”

ਉਹਨੇ ਸਲਵਾਰ ਦਾ ਪੱਚਾ ਉਤਾਂਹ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ। ਫੇੜੇ 'ਤੇ ਨਿੱਮ ਤੇ ਪੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਲੀਰ ਬੰਨ੍ਹੀ ਵੀ ਸੀ।

“ ਚਾਚੀ ! ਪਿੰਡ ਦੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਤੋਂ ਨੀ ਆਰਾਮ ਆਉਂਦਾ ...ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦਿਵਾਈਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਈ ਆਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਆ ... ਮੇਰੇ ਦਿਖਾ ਆਉਣਾ ਸੀ।”

ਮੇਰਾ ਮਨ ਬੜਾ ਖਰਾਬ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਚਾਚੀ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ। ਬੀਬੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਲੈ ਗਈ। ਉਹਨੇ ਪੱਟੀ

ਕਰ ਕੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਮੋੜਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਚਾਚੀ ਦੀ ਮੁੱਠੀ 'ਚ ਦੇਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਚਾਚੀ ਆਹ ਰੱਖ ਲੈ। ਤੈਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਊ।”

ਚਾਚੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਹੋ ਗਈਆਂ।

“ਧੀਏ, ਧੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈਂਦੇ ਸੋਹਣੇ ਨੀ ਲੱਗੀਦਾ। ਮੈਂ ਕਦੋਂ ਮੋੜੂੰ ਤੈਨੂੰ ਪੈਸੇ” ਚਾਚੀ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਚਾਚੀ ਲੈ! ਆਹ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਧੀਆਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਲਈਦਾ... ਐਵੇਂ ਨਾ ਬੋਲੀ ਜਾਇਆ ਕਰ... ਆਪੇ ਆ ਜਾਣਗੇ!” ਮੈਂ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਅਪਣਤ ਭਰੀ ਤਲਖੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

ਦੂਸਰੇ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਮੇਰੀ ਫਲਾਈਟ ਸੀ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਈ। ਸਿਰ ਪਲੇਸਦਿਆਂ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਚਾਚੀ ਏਨਾ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕੀ, “ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਬਾਹਲਾ ਦੇਵੇ। ਤੇਰੇ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ਼ੀ ਰੱਖੇ।”

ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਫੋਨ 'ਤੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਜਾਂ ਬੀਬੀ ਤੋਂ ਚਾਚੀ ਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਚੰਗਾ ਘੱਟ ਹੀ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ। ਕਦੇ ਚਾਚੀ ਬੀਮਾਰ ਹੁੰਦੀ, ਕਦੇ ਚਾਚਾ ਬੀਮਾਰ ਹੁੰਦਾ, ਕਦੇ ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ।

ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਬੀਬੀ ਤੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚਾਚੀ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣ ਬਾਰੇ ਆਖਦੀ।

ਦੋ ਸਾਲ ਬੀਤ ਗਏ। ਮੈਂ ਦੇਬਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਗਈ ਤਾਂ ਚਾਚੀ ਕਾਫ਼ੀ ਬੀਮਾਰ ਸੀ। ਬੁਖਾਰ ਚੜ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਦੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆ ਗਈ।

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਵੀ ਚਾਚੀ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠੀ। ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਦੇਵੇ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ। ਸੋਚਿਆ ਚਾਚੀ ਦਵਾਈ ਲੈ ਆਵੇਗੀ। ਚਾਚੀ ਲਵੇ ਨਾ ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਏਹੀ ਕਹੀ ਜਾਵੇ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਵੀ ਦੇਵੇ ਨੇ ਹਾਲੇ। ਧੀਆਂ ਦਾ ਖਾ ਕੇ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਮਰੂੰ?”

“ਕੁਛ ਨੀ ਹੁੰਦਾ ਚਾਚੀ ਧੀਆਂ ਨੂੰ। ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਾਂ 'ਚ ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਆ। ਮੇਰੀ ਤੂੰ ਮਾਂ ਨੀ। ਚੁੱਪ ਕਰ, ਐਵੇਂ ਧੀਆਂ-ਧੀਆਂ ਲਾਈ ਆ। ਦਵਾਈ ਲੈ ਜਾ ਕੇ।” ਮੈਂ ਮੋਹ ਭਰੇ ਲਹਿਜੇ 'ਚ ਚਾਚੀ ਨੂੰ ਝਿੜਕਿਆ।

ਚਾਚੀ ਦਾ ਗੱਚ ਭਰ ਆਇਆ, “ਪਿਛਲੇ ਐਤਵਾਰ ਬਾਈ ਜੀ ਆਇਆ ਸੀ। ਦਵਾ ਦਾਰੂ ਵਾਸਤੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਦਵਾਈ ਲੈ ਆਂਦੀ ਆ... ਆਹ ਵੇਖ ਸੀਸੀਆਂ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਆਰਾਮ ਆ। ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਬੁਖਾਰ ਨੀ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਆ ਮਾੜੀ

ਜੀ। ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਦੁੱਧ ਦੀ ਗੜਵੀਂ ਭਰ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੰਦੀ ਆ ਧਾਰ ਕੱਢਣ ਸਾਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਠੀਕ ਆਂ।”

ਉਹ ਤੁਰਨ ਫਿਰਨ ਲਗ ਗਈ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਮੁੜ ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਗਈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਪਿੰਡੋਂ ਫੋਨ ਆਇਆ।

“ਤੇਰੀ ਚਾਚੀ ਮਿੰਦਰ ਕੁਰ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ !” ਬਾਪੂ ਜੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਗੱਲੇ ‘ਚ ਹੀ ਅਟਕ ਗੀ।

“ਹੈਂ...।” ਮੇਰੀ ਧਾਹ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਚਾਚੀ ਨੂੰ?”

“ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨੀ ਸੀ ਉਸਨੂੰ। ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ... ਮਾੜਾ ਜੇਹਾ ਬੁਖਾਰ ਹੋਇਆ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਭਾਣਾ ਵਰਤ ਗਿਆ। ਤੇਰੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ ਉਹਨੇ ਰਾਤ ਨੂੰ। ਰੋਟੀ ਖਵਾ ਆਈ ਸੀ... ਦੁੱਧ ਲੈ ਕੇ ਗਈ ਸੀ ਪੀਤਾ ਨੀ ...ਕਹਿੰਦੀ ਰੱਖ ਜਾ ਫੇਰ ਪੀ ਲੂੰਗੀ।” ਕਹਿੰਦੇ-ਕਹਿੰਦੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਦਾ ਮਨ ਭਰ ਆਇਆ।

ਮੈਂ ਅੱਗੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕੀ। ਚਾਚੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੇ ਕਿਸੇ ਫਿਲਮ ਵਾਂਗ ਘੁੰਮ ਗਈ

ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, “ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵਾਹਵਾ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਠੀਕ ਲੱਗਦੀ ਸੀ ਪਰ ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਗਈ।”

“ ਚਾਚਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਆ?” ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ।

ਤੇਰੀ ਚਾਚੀ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ , “ਮੈਂ ਸਿੰਦਰ ਦੇ...।”... ਬਾਪੂ ਜੀ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਵਾਕ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਮੈਂ ਵੀ ਚੁੱਪ ਸਾਂ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੇ ਫੋਨ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੀਬੀ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਚ ਬੀਬੀ ਬੋਲੀ, “ਮਿੰਦਰ ਕੁਰ ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਮੈਂ ਸਿੰਦਰ ਦੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਆ। ਭੈਣ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਉਸਦੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦੇਣੇ। ਧੀਆਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੇ ਆਪਾਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਸੇ ਆਪੇ ਆਉਂਦੇ ਫਿਰਨਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਫਿਕਰ ਨੀ। ਮੈਂ ਧੀ ਦਾ ਕਰਜ਼...ਲੈ ਕੇ ਮਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ !”

ਬੀਬੀ ਦਾ ਮਨ ਭਰ ਆਇਆ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੋਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਚੁੱਪ ਵਰਤ ਗਈ।